

KONSEP MAKNA DAN JENISNYA

Mat Taib Pa

Pensyarah Kanan Bahasa Arab di Fakulti Bahasa dan Linguistik Universiti Malaya
KL
mattaib@um.edu.my

Abstrak

Artikel ini membincangkan mengenai konsep makna mengikut pandangan sarjana barat yang telah membincangkannya secara khusus melalui teori-teori tertentu. Teori makna yang dibincangkan ialah Komponen Makna, Kolokasi, Konteks dan Medan Makna. Perbincangan mengenai teori-teori tersebut disusuli dengan sentuhannya oleh sarjana Arab. Artikel ini mendapati bahawa teori- teori tersebut telah disentuh oleh sarjana Arab tanpa menjadikannya sebagai satu teori khas yang dinisbahkan kepada mereka. Artikel ini juga membincangkan mengenai jenis-jenis makna terutamanya mengikut sarjana moden dan seterusnya membuat klasifikasi tersendiri terhadapnya dengan mengambil kira kedudukannya dalam disiplin ilmu balaghah Arab. Jenis makna tersebut ialah makna tersurat, makna tersirat, makna majazi dan makna kinayah.

Kata kunci: *Komponen Makna, Konteks, Kolokasi, Medan Makna, makna tersurat, makna tersirat, makna majazi dan makna kinayah.*

THE CONCEPT AND TYPES OF MEANING

Abstract

This article discusses about the concept of meaning according to the point of view of the western scholars who had discussed it particularly through certain theories. The theory of meaning being discussed we're the components of meaning, collocation, context and the focal meaning. The discussion of those theories was followed by the Arab scholars without making it as a specific theory that is related to them. This article also discusses the types of meaning especially according to modern scholars and classify it by putting into account its position in the discipline of 'Arabic balaghah'. The types of meaning are literal meaning, implied meaning, 'majazi' and 'kinayah'.

Keywords: Concept of meaning, Context, Collocation, Central Meaning, Literal Meaning, Implied Meaning, Majazi and Kinayah

PENDAHULUAN

Sebagaimana diketahui bahawa setiap perkataan mempunyai makna yang tersendiri. Makna perkataan itu pula boleh dilihat dari berbagai sudut. Sekiranya dilihat dari sudut leksikal, maka ia disebut makna leksikal. Sekiranya dilihat dari sudut morfologi, maka ia dikatakan makna morfologi. Begitulah juga apabila ia dilihat dari sudut kedudukan perkataan itu dan kaitannya dengan perkataan lain dalam sesuatu ayat, maka ia disebut makna sintaksis. Apa yang ingin dibincangkan di sini ialah makna leksikal sahaja.

KONSEP MAKNA

Konsep makna banyak dibincangkan oleh sarjana barat secara khusus dan terperinci yang dilihat dari sudut bahasa, pemikiran dan tindakan. Dalam pada itu, ulama Islam dan Arab juga turut menyentuh dan membincangkan perkara yang sama, tetapi dalam konteks al-Quran al-Karim dan hukum fekah yang mempunyai faedah praktikal dan amali tanpa menjadikannya sebagai satu teori khas yang dinisbahkan kepada mereka.

Terdapat banyak teori barat berkaitan dengan makna yang cuba menerangkan konsep dan pengertian makna mengikut perspektif tertentu, atau dengan kata lain bagi menjawab persoalan apakah yang dimaksudkan dengan makna itu sendiri. Apa yang ingin ditekankan di sini oleh penulis ialah teori-teori yang hanya ada kaitan langsung dengan teks yang ditulis dan ucapan yang diucapkan.

Antara teori-teori tersebut ialah Teori Komponen Makna yang menyatakan bahawa sesuatu perkataan itu mempunyai beberapa unsur atau ciri utama yang membentuk maknanya dan membezakannya dengan perkataan lain. Ciri-ciri ini mestilah bersifat asasi atau utama dan bukannya sampingan. Untuk menentukan unsur dan ciri tersebut, satu dasar perlu ditentukan terlebih dahulu.¹ Sebagai contoh, untuk menentukan ciri makna perkataan “bapa” maka dasar utama yang boleh digunakan ialah jantina, tahap generasi, jenis hubungan dan bentuk pertalian. Maka, melalui dasar tadi, boleh ditentukan ciri-ciri makna bagi perkataan “bapa”, iaitu lelaki, generasi lalu, mempunyai hubungan langsung dan ada hubungan darah. Contoh lain ialah “kerusi” yang boleh digunakan dasar berikut, iaitu tujuan dan mempunyai kaki. Oleh itu, boleh ditentukan ciri-ciri makna bagi perkataan “kerusi”, iaitu digunakan untuk duduk dan ada kaki.

Sebenarnya dalam konteks bahasa Arab, walaupun tiada teori khusus seperti ini yang dinyatakan secara jelas, namun idea seperti ini boleh ditemui ketika sesuatu analisis dilakukan khususnya terhadap ayat al-Quran al-Karim. Contohnya perkataan الصِّرَاطُ dalam surah al-Fatihah yang dinyatakan oleh Ibn al-Qayyim bahawa ia mempunyai lima ciri, iaitu lurus, mudah, boleh dilalui, luas dan dapat menyampaikan kepada tujuan.²

Sebagaimana telah dinyatakan tadi, penentuan ciri sesuatu perkataan itu boleh dikenal pasti melalui perbandingannya yang difokuskan kepada perbezaannya dengan perkataan lain. Sekiranya diteliti, didapati perbezaan ciri ini kadang-kadang berbentuk pertentangan seperti perbezaan antara bapa dan ibu dari sudut jantina ialah lelaki dan perempuan. Ia kadang-kadang terletak pada cara dilakukan sesuatu seperti perbezaan dalam bahasa Arab antara دَخَلَ iaitu masuk dengan cara biasa dan اِخْتَرَقَ iaitu masuk dengan cara rempuhan dan seperti perbezaan dalam bahasa Melayu antara junjung dan kendong. Perbezaan ini juga kadang-kadang hanya berlaku pada tahap atau peringkat makna sahaja seperti perbezaan antara الْقَادِرُ iaitu yang berkuasa dan الْقَدِيرُ iaitu maha berkuasa dalam bahasa Arab.

Sekiranya dibanding antara bahasa-bahasa pula, didapati bahawa terdapat bahasa yang mempunyai banyak tahap dan peringkat untuk sesuatu perkara dan benda, manakala bahasa lain mempunyai tahap makna yang kurang. Contohnya dalam bahasa Inggeris terdapat belasan perkataan yang menggambarkan peringkat kepanasan dan kesejukan. Dalam bahasa Melayu segala yang berkaitan dengan

¹ Ahmad Mukhtar ‘Umar. ‘Ilm al-Dilalat. Hal. 123.

² Ibn al-Qayyim. Bada’i‘ al-Fawa’id. Hal. 2/16.

tamar disebut kurma sahaja, sedangkan dalam bahasa Arab ia mempunyai berbagai peringkat yang dilihat kepada sejauh mana matangnya buah itu, antaranya ialah ‘

التَّمْر ، الرُّطْب ، البلح البُسر . Sebaliknya dalam bahasa Arab apa sahaja yang berkaitan dengan nasi disebut الأرز sedangkan dalam bahasa Melayu ia mempunyai banyak peringkat, iaitu padi, beras, antah, nasi dan bubur.

Melalui teori Ciri Komponen Makna ini sebenarnya, banyak perkara dapat diterangkan. Antaranya yang penting ialah kesilapan penggunaan bahasa dan penterjemahan perkataan yang disebabkan oleh kelemahan mengenal pasti ciri-cirinya. Begitu juga ketidakmampuan kanak-kanak mengenal pasti ciri makna ini menyebabkan mereka tidak dapat membezakan antara dua benda. Umpamanya kanak-kanak kecil kadang-kadang tidak dapat membezakan antara harimau dan kucing kerana mereka tidak mengambil kira ciri saiz, tetapi hanya melihat kepada ciri bentuk dan rupa sahaja.

Penulis mendapati bahawa teori ini sangat sesuai digunakan untuk menganalisis makna sesuatu perkataan khususnya untuk tujuan mengenal pasti makna yang tepat dan perbandingan dengan perkataan lain terutamanya dalam menganalisis perkataan yang digunakan dalam al-Quran al-Karim dan Hadis Nabi Muhammad SAW.

Teori penting lain berkaitan makna ialah Teori Konteks yang menyatakan bahawa sesuatu makna itu tidak akan jelas dan terserlah kecuali apabila ia diletakkan dalam pelbagai konteks ayat.³ Antara ahli bahasa yang menekankan konsep ini ialah Firth yang menyatakan bahawa “Konsep asas ilmu semantik adalah berteraskan konteks”.⁴ Beliau juga menyatakan bahawa:

*“Unit-unit sebenar sesuatu bahasa bukanlah bunyi, cara tulisan atau makna, tetapi hubungan yang ditunjukkan oleh bunyi-bunyi ini, uslub dan makna ... Ia ialah hubungan yang bertukar ganti atau dikongsi dalam kesinambungan percakapan serta pola-pola morfologi dan sintaksis”.*⁵

Antara sarjana bahasa yang berpandangan demikian juga ialah De Saussure yang menyatakan bahawa “Nilai sesuatu istilah ditentukan mengikut konteks ia disebut”.⁶

³ Ahmad Mukhtar ‘Umar. ‘Ilm al-Dilalaṭ. Hal. 67.

⁴ Dipetik dari: Ahmad Na‘im. ‘Ilm al-Dilalaṭ Baina al-Nazar Wa al-Taṭbiq. Hal. 102.

⁵ Ahmad Na‘im. ‘Ilm al-Dilalaṭ Baina al-Nazar Wa al-Taṭbiq. Hal. 90-91.

⁶ Ibid. Hal. 90.

Sebenarnya teori ini walaupun dikaitkan dengan sarjana barat, namun apabila diteliti, ia merupakan satu perkara yang sedia dimaklumi dan apabila diselidiki didapati bahawa ia banyak dinyatakan juga oleh sarjana-sarjana Arab. Antara mereka ialah Ibn al-Qayyim yang menerangkan tentang fungsi dan kepentingan konteks dengan menyatakan bahawa:

*“Konteks akan menunjukkan penerangan tentang mujmal (umum), menentukan muhtamal (kemungkinan), memutuskan ketidakmungkinan sesuatu yang tidak dikehendaki, mengkhususkan yang umum, membataskan yang mutlak dan mempelbagaikan makna”.*⁷

Dalam konteks yang lebih luas, al- Amidiyy ketika mendefinisikan makna hakiki atau yang disebutnya hakikat telah menyatakan bahawa “ia merupakan perkataan yang digunakan dengan makna yang diberikan kepadanya mengikut makna yang diperbualkan”.⁸ Walaupun beliau membincangkan mengenai makna hakiki, namun kepentingan konteks dapat dilihat pada penekanannya kepada makna yang disepakati penggunaannya oleh orang ramai.

Jelas daripada apa yang disebut bahawa teori ini bukan sahaja boleh ditemui di barat, malah juga dalam kalangan ulama Islam yang sebenarnya terlebih dahulu membincangkannya dengan lebih mendalam khususnya dalam mentafsir al-Quran al-Karim, mensyarah Hadis Nabi SAW dan membincangkan ilmu Usul Fiqh.⁹

K. Ammer membahagikan konteks ayat yang berperanan menentukan makna kepada beberapa bahagian¹⁰, iaitu:

1. Konteks bahasa

Ia berperanan memberi makna khusus kepada sesuatu perkataan yang digunakan seperti perkataan *baik* yang apabila digunakan dengan perkataan *lelaki* ia memberi makna akhlak dan apabila digunakan dengan perkataan *doktor* umpamanya ia bererti pelaksanaan tugasnya secara professional.

⁷ Ibid. Hal. 86.

⁸ Al- Amidiyy. al-Ihkam Fi Uşul al-Ahkam. Hal. 1/36.

⁹ Untuk maklumat lanjut boleh lihat perbincangan mengenainya dalam ilmu Usul Fiqh di bawah tajuk makna perkataan.

¹⁰ Dipetik dari: Ahmad Mukhtar ‘Umar. ‘Ilm al-Dilalat. Hal. 69-71.

2. Konteks Emosi

Ia berperanan menentukan tahap sejauh mana kuat atau lemahnya emosi dan perasaan yang melibatkan pengukuhan, berlebihan atau sederhana seperti perkataan *benci* dan *marah*.

3. Konteks situasi

Ia bermaksud situasi luaran yang digunakan sesuatu perkataan itu seperti ungkapan *اللَّهُ يَرْحَمُهُ* (Semoga Allah SWT mengasihannya) yang digunakan dengan maksud mendoakan kerahmatan di akhirat kepada orang yang meninggal dunia dan ungkapan *يَرْحَمَكَ اللَّهُ* (Semoga engkau dikasihani Allah SWT) yang digunakan dengan maksud mendoakan kerahmatan di dunia kepada orang yang bersin.

4. Konteks budaya

Ia bermaksud konteks sosial yang digunakan sesuatu perkataan itu seperti perkataan *زَوْجَة* dan *عَقِيلَة* dalam bahasa Arab yang bererti *isteri* tetapi perkataan pertama digunakan untuk golongan biasa dan perkataan kedua untuk golongan yang berkedudukan dan berpangkat seperti isteri raja dan menteri.

Antara teori yang penting juga berkaitan makna ialah Teori Kolokasi. Ia bermaksud “Kaitan biasa antara sesuatu perkataan dengan perkataan lain yang tertentu dalam sesuatu bahasa”.¹¹ Dengan erti kata lain, ia merupakan gandingan yang sesuai antara perkataan-perkataan seperti perkataan *lebur* yang berkaitan dengan perkataan *emas*, *perak*, *besi* dan *tembaga*, kerana ia mempunyai ciri-ciri tertentu seperti keras, berat dan sebagainya, tetapi ia tidak berkaitan dengan perkataan kulit umpamanya kerana tidak memiliki ciri-ciri tadi.

Sekiranya teori ini diambil kira dalam konteks sinonim, maka ia dapat menolak atau membataskan kewujudannya dalam sesuatu bahasa kerana terdapat perkataan-perkataan yang mungkin dianggap sebagai sinonim tetapi apabila digandingkan dengan perkataan lain secara kolokasi, maka ia bukan merupakan sinonim. Contohnya perkataan *wanita* dan *perempuan* yang mungkin dianggap sinonim berdasarkan makna umumnya, tetapi tidak boleh dianggap sinonim apabila digandingkan dengan perkataan-perkataan lain kerana ia tidak boleh ditukar ganti dalam semua keadaan dan digandingkan dengan perkataan lain seperti ungkapan *kanak-kanak perempuan* dan *persatuan wanita* yang tidak boleh diungkapkan

¹¹ Ahmad Mukhtar ‘Umar. ‘*Ilm al-Dilalat*. Hal. 74.

kanak-kanak wanita dan persatuan perempuan. Begitu juga dalam konteks perkataan pinjaman seperti perkataan rezeki yang berasal daripada perkataan رِزْق. Dalam bahasa Arab ia boleh digandingkan dengan perkataan ilmu dan harta tetapi dalam bahasa Melayu ia hanya boleh digandingkan dengan harta, tetapi tidak boleh digandingkan dengan ilmu. Oleh itu, boleh disebut dalam bahasa Arab اللَّهُمَّ

ارْزُقْنِي عِلْمًا وَاسِعًا tetapi dalam bahasa Melayu tidak boleh disebut *Ya Allah berikanlah rezeki kepadaku dengan ilmu yang luas.*

Sebenarnya kolokasi ini juga telah diberi perhatian yang besar oleh sarjana Arab dengan mendalam dan secara praktikal. Walaupun tidak menggunakan istilah khusus, tetapi mereka amat menyedari kepentingannya lalu menulis banyak kamus yang memuatkan perkataan-perkataan Arab berserta kolokasinya, antaranya yang utama ialah الفرق اللغوية ، إصلاح المنطق ، الألفاظ الكتابية ، dan lain-lain lagi.

Diperhatikan bahawa mereka lebih mengutamakan method praktikal penggunaan kolokasi yang lebih sukar sebenarnya daripada semata-mata berteori.

Di samping itu, terdapat Teori Medan Makna yang bermaksud sejumlah perkataan yang mempunyai perkaitan makna dan diletakkan kebiasaannya di bawah satu perkataan umum yang menyatukannya seperti perkataan merah, biru, hijau dan sebagainya yang boleh diletakkan di bawah perkataan warna. Mengikut teori ini, untuk memahami makna sesuatu perkataan hendaklah difahami juga sejumlah perkataan lain yang mempunyai pertalian makna dengannya.¹²

Sebahagian ahli bahasa memperluaskan konsep teori ini dengan memasukkan perkara-perkara berikut di bawah medan makna:¹³

1. Perkataan-perkataan seerti dan berlawanan.
2. Pola-pola kata terbitan.
3. Bahagian-bahagian perkataan dan penggolongan nahuannya.
4. Medan segmantik.

Medan Makna ini juga sebenarnya amat jelas dalam penulisan sarjana Arab. Selari dengan method praktikal yang diguna pakai oleh mereka tanpa menggunakan istilah khusus dan banyak berteori, mereka menulis banyak kamus yang bertepatan dengan konsep Medan makna ini. Pada kesempatan ini cukup untuk disebut sebuah kamus yang dianggap sebuah ensklopedia yang lengkap untuk konsep ini, iaitu *al-Mukhassas* oleh *Ibn Sidah*. Ia mempunyai 17 jilid yang mengandungi pelbagai buku dengan bab yang banyak dan pembahagian yang bermacam-macam.

¹² Ahmad Mukhtar 'Umar. 'Ilm al-Dilalat. Hal. 79-80.

¹³ Ibid. Hal. 80

Demikianlah beberapa teori utama makna yang dikenali di barat. Namun, hakikatnya ia bukanlah suatu perkara yang asing atau baru, sebaliknya ia memang diketahui dan dapat ditemui dalam kata-kata dan penulisan prakrikan sarjana Arab dan Islam, cuma ia tidak dianggap sebagai teori yang dikaitkan dengan mana-mana ahli bahasa Arab atau ulama Islam.

1. Jenis makna

Terdapat banyak jenis makna sebagaimana yang dibincangkan oleh ahli-ahli bahasa sama ada silam atau moden. Dalam kalangan mereka umpamanya ada yang membahagikannya secara umum dan ada yang membahagikannya secara lebih khusus dan terperinci.

Antara ulama silam yang membuat pembahagian umum ialah al-Amidiyy yang membahagikan makna dalam konteks bahasa Arab kepada dua bahagian dengan menggunakan istilah *dilalaṭ aṣliyyaṭ* dan *dilalaṭ tabi‘aṭ* dalam katanya :

“Bahasa Arab dari aspek perkataan yang menunjukkan sesuatu makna terdapat dua jenis. Pertamanya dari sudut perkataan dan ungkapan mutlak yang menunjukkan makna mutlak, iaitu makna asal (dilalaṭ aṣliyyaṭ) dan keduanya dari sudut perkataan dan ungkapan muqayyad yang menunjukkan makna sampingan, iaitu makna ikutan (dilalaṭ tabi‘aṭ)”.¹⁴

‘Abd al-Qahir al-Jurjaniyy juga membahagikan makna kepada dua bahagian dengan menggunakan istilah *al-ma‘na* dan *ma‘na al-ma‘na* dalam katanya:

*“Yang dimaksudkan dengan al-ma‘na ialah apa yang difahami daripada zahir perkataan dari sudut bahasa yang anda boleh fahaminya tanpa perantaraan, sementara ma‘na al-ma‘na pula ialah anda perlu memikirkan makna sesuatu perkataan yang kemudiannya makna itu akan membawa anda kepada makna yang lain ...Perkara ini berlaku pada kinayaṭ, isti‘araṭ dan tamthil “...”*¹⁵

Dalam pada itu, al-Jahiz pula menyebut bahawa makna perkataan mengikut pengkritik sastera Arab dapat dibahagikan kepada tiga jenis. Pertamanya makna persamaan, iaitu makna yang menyamai perkataan dan keduanya ialah *tadhyl*, iaitu makna yang kurang daripada perkataan. Ketiganya ialah *isyaraṭ*, iaitu makna yang melebihi perkataan atau dengan kata-kata lain perkataan yang ringkas tetapi mempunyai makna yang luas secara isyarat dan sampingan.¹⁶ Sebenarnya konsep

¹⁴ Al- Amidiyy. *al-Iḥkam Fi Uṣul al-Aḥkam*. Hal. 3/93.

¹⁵ ‘Abd al-Qahir al-Jurjaniyy. *Dala’il al-I‘jaz*. Hal. 171.

¹⁶ Al-Jahiz. *al-Bayan Wa al-Tabyin*. Hal. 1/81.

yang sama diguna pakai dalam ilmu balaghah berkaitan ungkapan atau ayat tetapi dengan istilah yang berlainan sedikit, iaitu istilah *musawat* untuk persamaan, *itnab* untuk *tadhyl* dan *ijaz* untuk *isyarat*.

Dalam kalangan ahli bahasa moden pula, Ibrahim Anis telah membahagikan makna kepada dua bahagian, iaitu *dilalat markaziyyat* dan *dilalat hamisyiyyat*. *Dilalat markaziyyat* ialah kadar tertentu makna yang dikongsi dan difahami oleh penutur bahasa ketika berkomunikasi antara mereka secara am tanpa mengambil kira perbezaan kecil makna mengikut suasana dan pengalaman peribadi masing-masing dan ia merupakan makna yang dicatat dalam kamus. *Dilalat hamisyiyyat* pula ialah makna-makna tambahan dan sampingan yang berbeza mengikut individu, pengalaman, cita rasa dan apa yang diwarisi daripada ibu bapa dan datuk nenek terdahulu. Contohnya perkataan “pistol” yang berbeza maknanya sampingannya antara seorang pemuda yang semasa kecilnya pernah bermain menggunakan pistol mainan, dengan seorang pemuda lain yang pernah melihat seorang penjenayah menembak ayahnya yang menyebabkan darah keluar dengan banyak dari dadanya.¹⁷

Pembahagian makna secara umum ini adalah agak longgar dan kurang mantap. Oleh itu, terdapat ahli bahasa khususnya pada zaman moden ini yang membahagikan makna secara khusus dan lebih terperinci lagi. Antara mereka ialah Ahmad Mukhtar ‘Umar, seorang sarjana Arab yang terkenal dalam bidang linguistik Arab khususnya semantik. Setelah meneliti pendapat-pendapat para ahli bahasa moden terutama dari barat berkaitan dengan makna, beliau telah menyimpulkan dan membahagikan makna dengan pembahagian yang agak terperinci seperti berikut:¹⁸

a. Makna Asasi¹⁹

ia merupakan makna hakiki yang difahami dari sesuatu perkataan. Nida telah mendefinisikan makna asasi ini sebagai “makna yang berkaitan dengan unit leksikologi apabila ia diletakkan dalam konteks yang paling minima, iaitu apabila ia disebut secara bersendirian”.²⁰ Dengan kata lain, ia merupakan makna yang disepakati dan difahami oleh orang ramai apabila ia disebut secara bersendirian tanpa diletakkannya dalam konteks ayat tertentu.

Al- Amidiyy ketika mentakrifkan *al-haqiqat* yang boleh dianggap sama dengan makna asasi mengatakan: “Ia merupakan perkataan yang digunakan dengan makna

¹⁷ Ibrahim Anis. *Dilalat al-Alfaz*. Hal. 106-108.

¹⁸ Ahmad Mukhtar ‘Umar. ‘*Ilm al-Dilalat*. Hal. 36-41.

¹⁹ Ia juga disebut dengan pelbagai istilah lain seperti ، الأساسي ، المركزي ، الأولي ، التصوري ، المفهومي ،

المعنى الإدراكي

²⁰ Dipetik dari: Ahmad Mukhtar ‘Umar. ‘*Ilm al-Dilalat*. Hal. 37.

yang diberikan kepadanya dari asal lagi mengikut pengertian yang diperbualkan”.²¹ Ringkasnya Ia merupakan makna yang disebut dalam kamus.

b. Makna Sampingan²²

Ia merupakan makna yang difahami dari sesuatu perkataan secara isyarat dan tidak langsung di samping makna asasinya. Makna ini tidak bersifat tetap dan umum tetapi ia berbeza mengikut budaya, masa atau pengalaman. Contohnya perkataan *wanita* dengan ciri-ciri fizikal, psikologi dan sosial yang tertentu seperti pandai memasak, agak cerewet, memakai pakaian tertentu, cenderung untuk menangis, emosi dan seumpamanya boleh dianggap sebagai makna sampingan. Makna-makna ini difahami di samping makna asasinya, iaitu jantina yang berlawanan dengan lelaki. Contoh lain yang dapat diberikan ialah perkataan *dunia* yang memberi makna negatif di samping masa asasinya iaitu kehidupan sekarang sebelum berlakunya qiamat.

c. Makna Sosial

Ia merupakan makna yang difahami berdasarkan keadaan sosial penggunaannya dan kawasan geografi yang didiaminya. Ia juga menunjukkan aspek-aspek lain seperti pengkhususan, hubungan antara penutur dan pendengar, taraf bahasa yang digunakan (sastera, rasmi atau dailek), jenis bahasa (bahasa puisi, prosa, undang-undang) dan sebagainya. Contohnya ialah perkataan *ayah* dan *emak* yang digunakan oleh kebanyakan orang, perkataan *abah* dan *ummi* oleh orang beragama, *dady* oleh orang beraliran Inggeris dan sebagainya.

d. Makna Psikologi

Ia merupakan makna khusus sesuatu perkataan yang dimaksudkan oleh seseorang secara personal. Oleh itu, ia bersifat peribadi dan individu bukannya umum yang boleh difahami oleh semua orang. Contohnya ialah perkataan-perkataan yang digunakan oleh sasterawan dalam sajak mereka dengan maksud tertentu.

Ia juga mungkin berkaitan dengan perasaan yang merupakan hasil pengalaman peribadi dan maksudnya yang sebenar hanya diketahui oleh individu itu sahaja.²³ Contohnya ialah perkataan *penjara* yang memberi pengertian dan makna khusus kepada orang yang pernah memasukinya dan juga pekerjaanya.

²¹ Al- Amidiyy. Al-Iḥkam Fi Uṣul al-Aḥkam. Hal. 1/36.

²² Ia juga disebut dengan pelbagai istilah lain seperti المعنى الإيضائي ، العرضي ، الثانوي ، التضمني

²³ ‘Abd al-‘Azim. Khaṣa’iṣ al-Ta‘bir al-Qur’aniyy. Hal. 1/34-35

e. Makna Isyarat²⁴

Ia merupakan makna yang berperanan membantu menggambarkan makna sesuatu perkataan kerana ia bersifat *transference*. S. Ullmann telah membahagikan kesan makna ini kepada tiga bentuk:

f. Kesan bunyi

Ia mempunyai dua jenis. Pertamanya ialah kesan langsung apabila bunyi huruf sesuatu perkataan itu sendiri dapat menggambarkan makna yang ditunjukinya seperti perkataan *الْخَرِير* dalam bahasa Arab yang menunjukkan bunyi air dan perkataan *الصَّيْلِيل* yang menunjukkan bunyi pedang. Ia disebut sebagai *primary onomatopoeia*.

Jenis kedua ialah kesan tidak langsung yang disebut sebagai *secondary onomatopoeia*. Antara contoh yang disebut oleh Ahmad Mukhtaar ialah baris bawah dalam bahasa Arab yang berkaitan dengan perkara yang kecil. Walaupun jenis yang kedua ini boleh diterima, namun contoh baris bawah yang diberikan ini boleh dipertikaikan kerana amat sukar untuk membuktikan dan menyatakan bahawa baris bawah dalam bahasa Arab menunjukkan makna kecil, malah sebaliknya ia mungkin menunjukkan makna yang sukar dan juga lebih besar berbanding baris atas.

i. Kesan morfologi

Ia berkaitan dengan perkataan gabungan seperti *hot-plate* dan akronim seperti *بَحْتَر* yang berasal daripada *بَتَر* dan *حَتَر* .

ii. Kesan semantik

Ia berkaitan dengan perkataan majazi atau apa sahaja bentuk percakapan yang mempunyai kesan makna lanjutan. Ini termasuklah makna refleksi sebagaimana yang disebut oleh Leech, iaitu makna yang timbul dari wujudnya banyak makna asasi, lalu makna yang lebih meluas penggunaannya akan meninggalkan kesan sampingan terhadap makna lain. Contohnya ialah perkataan-perkataan taboo (yang mempunyai makna yang kurang disenangi atau dilarang) seperti perkataan-perkataan berkaitan dengan seks, buang air dan kematian.

Pembahagian yang dibincangkan tadi nampaknya agak terperinci yang dilihat dari sudut kaitannya dengan unsur-unsur luaran bukan teks sahaja seperti sosial, psikologi dan sebagainya. Walau bagaimanapun, pembahagian tersebut masih boleh dipertikaikan kerana terdapat

²⁴ Ia disebut dalam bahasa Arab sebagai *المعنى الإيحائي* .

pertindihan dan kekaburan antara beberapa jenis tersebut khususnya perbezaan antara makna sampingan, makna sosial, makna psikologi dan makna isyarat dari jenis kesan semantik. Umpamanya perkataan *wanita* dengan makna seorang yang lebih beremosi boleh dikategorikan di bawah makna sampingan dan juga psikologi. Begitu juga apabila ia membawa makna memakai pakaian tertentu boleh dikategorikan di bawah makna sampingan dan makna sosial juga. Inilah sebenarnya yang dirasai oleh Leech apabila ia menyatakan bahawa agak sukar untuk meletakkan batasan yang jelas antara jenis-jenis tersebut.²⁵

Memandangkan bahawa pembahagian makna secara umum adalah agak longgar dan kurang mantap, manakala pembahagian makna secara khusus dan terperinci pula terdapat kekaburan dan pertindihan, lebih-lebih lagi persoalan makna juga turut dibincangkan dalam balaghah Arab, maka dalam konteks bahasa Arab setelah mengambil kira sudut semantik dan balaghah, penulis ingin membahagikan makna kepada jenis-jenis berikut:

g. Makna tersurat.²⁶

Konsepnya adalah sama dengan konsep makna asasi yang dibincangkan sebelum ini.

h. Makna tersirat.²⁷

Ia merupakan makna sampingan dan tambahan kepada makna tersurat bagi sesuatu perkataan. Justeru, sesuatu perkataan itu tetap mempunyai makna asalnya, tetapi di samping itu, ia juga mempunyai makna tambahan lain secara tersirat atau isyarat. Penulis berpendirian bahawa apa yang disebut oleh ahli-ahli bahasa sebagai makna sosial, psikologi dan seumpamanya sebagaimana pembahagian yang dibuat oleh Ahmad Mukhtar boleh diletakkan di bawah makna tersirat sebagai jenis dan bentuknya. Ini bererti makna tersirat mungkin berbentuk makna sampingan, sosial atau psikologi. Walau bagaimana pun, penulis berpendapat makna isyarat bukanlah merupakan sejenis makna pada hakikatnya kerana ia bukanlah makna baru, tetapi hanya sekadar bunyi yang membantu makna tersurat.

i. Makna majazi.

Makna ini dibincangkan secara mendalam dan diberikan penekanan yang besar dalam balaghah Arab. Ia bermaksud makna bukan asal yang difahami dari sesuatu

²⁵ Dipetik dari: Ahmad Mukhtar 'Umar. 'Ilm al-Dilalat. Hal. 41.

²⁶ Penulis menggunakan istilah tersurat kerana ia lebih masyhur dalam bahasa Melayu dan untuk membandingkannya dengan makna tersirat.

²⁷ Penulis lebih mengutamakan menggunakan istilah tersirat untuk memberi gambaran bahawa makna ini juga penting berbanding dengan istilah sampingan.

perkataan berdasarkan konteks ayat kerana ada hubungan tertentu antara makna asal dan makna majazi. Contohnya ialah perkataan *singa* mempunyai makna tersuratnya yang tersendiri, iaitu sejenis binatang dengan ciri-ciri tertentu yang diketahui, tetapi dalam ungkapan *singa Allah* makna yang dikehendaki di sini ialah seorang yang berani. Dari sini diperhatikan bahawa asas makna majazi ialah *mubalaghat*, iaitu makna berlebihan yang difahami dari perkataan majazi itu. *Mubalaghat* dalam contoh tadi ialah keberanian yang sangat tinggi dan hebat seolah-olah menyamai keberanian singa.

Makna majazi ini berbeza dengan makna tersurat kerana ia bukan makna asal sesuatu perkataan dan ia juga bukan merupakan makna tersirat kerana ia merupakan makna yang dikehendaki dalam sesuatu konteks ayat dan ia juga mempunyai makna tersuratnya yang tersendiri

Di samping itu, makna majazi juga berbeza dengan makna tersirat kerana makna yang dikehendaki dalam makna tersirat ialah makna asal, tetapi makna yang dikehendaki dalam makna majazi ialah makna lain yang bukan asal tetapi ada hubungan tertentu antara makna asal dan makna majazi, iaitu perumpamaan dan bukan perumpamaan secara amnya. Malah makna majazi juga sebenarnya turut mempunyai makna tersirat juga yang berasaskan *mubalaghat* sebagaimana yang diterangkan. Dalam contoh tadi umpamanya makna tersiratnya ialah keberanian yang amat tinggi.

Majaz terbahagi kepada dua bahagian, iaitu majaz lughawiyy, iaitu majaz yang berlaku pada perkataan dan majaz ‘aqliyy, iaitu majaz yang berlaku pada *isnad* atau kaitan antara komponen ayat.²⁸ Majaz Lughawiyy pula terbahagi kepada dua bahagian berdasarkan hubungan antara makna asal dan makna majazi, iaitu:

j. *Isti`arat*

Ia bererti penggunaan perkataan bukan dengan maknanya yang asal berdasarkan konteks ayat dan ada hubungan perumpamaan antara makna asal dan makna majazi.²⁹ Contohnya ialah: *Singa Allah menang dalam pertempuran*. Maksudnya ialah pejuang yang berani menang dalam pertempuran itu. Hubungan antara perkataan singa dan pejuang ialah perumpamaan kerana pejuang diumpamakan seperti singa dari sudut keberanian. Hubungan perumpamaan ini merupakan asas kepada *isti`arat*.

²⁸ Ia tidak dibincangkan di sini kerana terkeluar daripada skop perkataan.

²⁹ Al-Qazwiniyy. Al- idah. Hal. 285

Ada beberapa unsur dalam *isti'araṭ* dan berdasarkan contoh di atas adalah seperti berikut:

- a. Perkataan asal yang digugurkan, iaitu singa.
- b. Perkataan yang dimaksudkan, iaitu pejuang.
- c. *Qarinaṭ* atau petunjuk konteks ayat, iaitu Allah SWT dan pertempuran.
- d. Hubungan perumpamaan antara makna asal dan makna majazi.

Isti'aaraṭ pula dibahagikan kepada beberapa jenis, tetapi terdapat dua jenis yang mempunyai kaitan secara langsung dengan makna, iaitu *isti'araṭ taṣrihiyyaṭ* dan *makniyyaṭ*. Sekiranya digugurkan perkataan asal dan dikekalkan perkataan majazi, ia dinamakan *isti'araṭ taṣrihiyyaṭ* seperti: *Singa Allah menang dalam pertempuran*. Sekiranya dikekalkan perkataan asal dan digugurkan perkataan majazi, tetapi disebut sifatnya atau seumpamanya, ia dinamakan *isti'araṭ makniyyaṭ* seperti: *Pejuang itu mengaum di medan pertempuran*.

k. Majaz mursal

Ia bererti penggunaan perkataan bukan dengan maknanya yang asal berdasarkan konteks ayat dan ada hubungan bukan perumpamaan antara makna asal dan makna majazi.³⁰ Contohnya ialah ungkapan “memasak nasi” dengan menggunakan perkataan nasi tetapi maksudnya ialah beras, kerana yang dimasak ialah beras. Hubungan antara nasi dan beras bukan perumpamaan, tetapi hubungan hasil mengikut pandangan balaghah Arab, kerana nasi merupakan hasil daripada memasak beras.

Majaz mursal seperti juga *isti'aaraṭ* mempunyai beberapa unsur dan berdasarkan contoh pertama tadi ia boleh dinyatakan seperti berikut:

- i. Perkataan asal yang tidak dimaksudkan, iaitu nasi.
- ii. Perkataan majazi yang dimaksudkan, iaitu beras.
- iii. *Qarinaṭ* atau petunjuk konteks ayat, iaitu realiti bahawa yang dimasak bukanlah nasi.
- iv. Hubungan bukan perumpamaan antara makna asal dan makna majazi, iaitu hasil. Hubungan bukan perumpamaan inilah yang membezakan antara majaz mursal dan *isti'aaraṭ*.
- v.

³⁰ Al-Qazwiniyy. Al- idāḥ. Hal. 277.

Hubungan bukan perumpamaan ini adalah banyak, antaranya yang penting ialah:

i. Akibat/Kesan

Contohnya ialah ayat 10 surah al-Nisa':

إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا

Maksudnya: Mereka itu hanyalah memakan api di dalam perut mereka

Yang dimaksudkan dengan api ialah harta haram yang merupakan makna majazinya. Api ialah akibat daripada memakan makanan haram.

ii. Sebahagian

Contohnya ialah menggunakan perbuatan-perbuatan dalam sembahyang seperti bangun berdiri, ruku' dan sujud dengan maksud sembahyang itu sendiri seperti dalam ayat berikut:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ

Maksudnya: Apabila dikatakan kepada mereka: "Ruku'lah" mereka enggan ruku'.

iii. Keseluruhan

Contohnya ialah ayat 7 surah Nuh:

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أُصْذِعُهُمْ فِي آذَانِهِمْ

Maksudnya: *Sesungguhnya setiap kali aku menyeru mereka supaya Engkau mengampunkan mereka, mereka menyumbatkan telinga mereka dengan jari masing-masing,*

Perkataan yang digunakan ialah jari tetapi maksudnya ialah makna majazinya, iaitu hujung jari.

iv. Tempat

Contohnya ialah ayat 72 surah al-Taubah:

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

Maksudnya: *Allah menjanjikan kepada orang-orang yang beriman, lelaki dan perempuan, syurga-syurga yang mengalir di bawahnya sungai-sungai.*

Yang dimaksudkan dengan sungai ialah airnya yang merupakan makna majazi kerana sungai tidak mengalir, tetapi airnya.

v. Perkiraan Lalu

Contohnya ialah ayat 74 surah Taha:

إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ

Maksudnya: *Sesungguhnya sesiapa yang datang kepada Tuhannya dalam keadaan melakukan kesalahan, maka sesungguhnya baginya neraka jahanam*

Orang yang bertemu dengan Allah SWT pada hari akhirat tidak melakukan kesalahan ketika pertemuan itu, tetapi disebut dalam keadaan ini sebagai makna majazi adalah berdasarkan kesalahannya yang lalu.

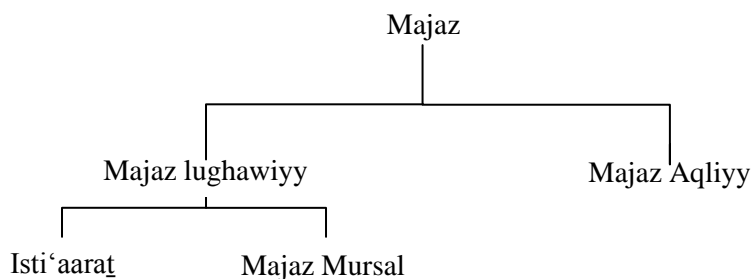
vi. Perkiraan akan datang

Contohnya ialah ayat 27 surah Nuh:

إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا

Maksudnya: *Sesungguhnya jika Engkau biarkan mereka, nescaya mereka akan menyesatkan hamba-hamba-Mu, dan mereka tidak akan melahirkan melainkan anak yang melakukan dosa lagi kufur ingkar.*

Kanak-kanak yang dilahirkan sebenarnya dalam keadaan suci bersih daripada dosa, tetapi disebut di sini mereka akan melahirkan kanak-kanak yang jahat dan kufur adalah berdasarkan apa yang akan berlaku kepada mereka pada masa hadapan.

Rajah 1
 Pembahagian Majaz

1. Makna Kinayah

Makna kinayah ialah makna lanjutan atau rentetan daripada makna asal yang mungkin juga dikehendaki bagi sesuatu perkataan dalam konteks ayatnya. Makna kinayah yang dikehendaki ini merupakan pernyataan secara tak langsung tetapi tidak sampai tahap majaz. Hubungan antara kedua-dua makna tersebut ialah *علاقة*

لُزُومِيَّة iaitu hubungan lanjutan dan rentetan. Contohnya ialah: *Pendengar mengantuk apabila mendengar ceramahnya*. Makna yang dikehendaki ialah bosan dan tidak menarik yang merupakan rentetan dan lanjutan daripada makna mengantuk yang juga masih dimaksudkan. Contoh lain ialah *tidur pagi* yang memberi maksud orang kaya dalam budaya Arab, kerana dia mempunyai pembantu yang melakukan semua kerjanya. Namun, maksud tidur pagi itu mungkin juga dimaksudkan di samping maksud kaya.

Makna kinayah ini berbeza dengan makna majazi kerana makna asal dalam kinayah boleh dimaksudkan juga, tetapi makna asal dalam majaz tidak dimaksudkan. Ia juga berbeza dengan makna tersurat kerana maknanya yang dikehendaki ialah makna bukan asal, sedangkan makna yang dikehendaki pada makna tersurat ialah makna asal. Makna kinayah ini juga berbeza dengan makna tersirat kerana ia merupakan makna yang dikehendaki sebenarnya, tetapi yang dikehendaki sebenarnya ialah makna hakiki. Di samping itu, makna kinayah juga kadang-kadang mempunyai makna tersiratnya yang tersendiri. Dalam contoh tadi umpamanya, ia menunjukkan penceramah itu bukanlah seorang yang hebat dan bijak berpidato.

RUMUSAN

Hasil daripada perbincangan di atas beberapa rumusan dapat dibuat, iaitu:

- a. Antara teori utama menerangkan konsep dan pengertian makna bagi menjawab persoalan apakah yang dimaksudkan dengan makna itu sendiri yang ada kaitan langsung dengan teks yang ditulis dan ucapan yang diucapkan ialah Komponen Makna, Kolokasi, Konteks dan Medan Makna.
- b. Teori makna yang dibincangkan oleh sarjana barat bukanlah suatu perkara yang asing atau baru dalam kalangan sarjana Arab, sebaliknya ia memang diketahui dan dapat ditemui dalam kata-kata dan penulisan prakrikal mereka, cuma ia tidak dianggap sebagai teori yang dikaitkan dengan mereka secara khusus.
- c. Sarjana Arab lebih mengutamakan method praktikal daripada teori dalam mengenengahkan isu makna dan penulisan mereka mengenainya amat luas dan mendalam.

- d. Artikel ini merumuskan empat jenis makna sahaja dengan menggabungkan teori barat dan disiplin ilmu balaghah Arab, iaitu makna tersurat, makna tersirat, makna majazi dan makna kinayah.

RUJUKAN

- ‘Abd al-‘Azim. 1992. *Khaṣa’iṣ al-Ta‘bir al-Qur’aniyy Wa Simatuhu al-Balaghiyyaṭ*. Kaherah: Maktabaṭ Wahbaṭ.
- Aḥmad Mukhtar ‘Umar. ‘*Ilm al-Dilalaṭ*. Kuwait: Maktabaṭ Dar al-‘Urubaṭ.
- Aḥmad Na‘im al-Kara‘in. ‘*Ilm al-Dilalaṭ Baina al-Nazar Wa al-Taṭbiq*. Beirut: al-Mu’assasaṭ al-Jami‘iyyaṭ Li al-Dirasat Wa al-Nasyr Wa al-Tauzi‘.
- Al- Amidiyy. *al-Iḥkam Fi Uṣul al-Aḥkam*. Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyaṭ.
- Al-Jaḥiz, ‘Amru Ibn Baḥr. *al-Bayan Wa al-Tabyin*. Kaherah: Maṭba‘aṭ al-Istiqaṃaṭ.
- Al-Jurjaniyy, ‘Abd al-Qahir. 1984. *Dala’il al-I’jaz*. Kaherah: Maktabaṭ al-Khanjiyy.
- Al-Khaṭib Al-Qazwiniyy. 1985. *Al- iḍāḥ Fi ‘lum al-Balaghaṭ*. Beirut: Dar al-Kutub al-‘ilmiyyat.
- Ibn al-Qayyim, Muḥammad bin Abi Bakr. *Bada’i‘ al-Fawa’id*. Beirut: Dar al-Kitab al-‘Arabiyy.
- Ibrahim Anis. *Dilalaṭ al-Alfaz*. Kaherah: Maktabaṭ al-Anjlu al-Miṣriyyat.